

BORIS CYRULNIK

Att tala om *kärlek*
vid avgrundens rand

Översättning Jim Jakobsson

ERSATZ

© Odile Jacob, Paris 2004

© Ersatz, Stockholm 2008

Originaltitel *Parler d'amour au bord du gouffre*

Översättning från franska Jim Jakobsson

Redaktör Ola Wallin

Omslag Sara R. Acedo

Grafisk form & sättning Ola Wallin

Tryck Livonia Print, Lettland 2008

ISBN 978-91-88858-62-7

www.ersatz.se

I. INLEDNING 7

Ett oskuldsfullt stöd (*Den mening ett beteende tillskrivs kan få det att stödja återhämtningen*) 9 · Olgas uppenbarelse (*Den märkliga känslan av en frist, mellan två dödar*) 11 · Att älska trots allt (*När man tar sig upp ur en avgrund märkt av det förflutna*) 14 · De berättelser som omger en skadad människa kan hjälpa eller stjälpa (*Sökandet efter dolda innebörder möjliggör ett meningsarbete*) 18

II. ÅTERHÄMTNINGEN

SOM UPPHÄVANDE AV ÖDET 23

Den förödmjukande omeletten (*Händelseförloppet förvandlar tingen till tecken*) 25 · Även yttre ord har en privat mening (*En enkel verbal konvention inpräntad i vår historia*) 28 · Att bära en katedral i huvudet (*Det projekt man drömmer om förändrar ens sätt att uppfatta världen*) 30 · I ögonblicksmänniskans själ får meningen inte tid att växa fram (*Den förbiblixtrande njutningen*) 33 · Historien om en vas full av mening (*Ett föremål som vandrar runt laddas med en inre historia*) 35 · Berättelsen som ett sätt att skingra dimmorna (*Hur man för ut en outhärdlig händelse och placerar den utanför sig själv*) 38 · Ödets makt (*Linjära resonemang passar olycksprofeterna*) 40 · Känslomässiga allianser (*Möten, samförstånd och överförande mellan sårade själar*) 43

III. NÄR MÖTET ÄR EN ÅTERFÖRENING 45

Underverket och dagmasken (*Sammanflätningen av två bilder* 47 · Tonåren: en farlig brytningstid (*Att lämna sin trygga bas för att lära sig älska på ett annat sätt*) 49 · Världen smakar som man förväntar sig (*Man uppfattar vad man fått lära sig*) 53 · Plikten att älska på ett annat sätt (*Ungdomen är en gynnsam tid för känslomässig förändring*) 55 · Maskotbarnet och övermänniskan (*Tidiga intryck av värme fungerar som källor för återhämtning*) 59 · Varför lämna dem man älskar? (*Att bevara lusten och undvika ångesten i att älska*) 62 · Meningen framträder på olika sätt hos män och kvinnor (*Asymmetrin mellan könen*) 65 · Dessa barn förtjänar inte ens det vatten och bröd de får i fångelset (*En kulturell berättelse kan förhindra återhämtningen*) 68 · En konstellation utan stjärnor (*Tiden att lära sig leva för att en annan stjärna ska tändas*) 71 · Bortskämda barn (*Inget är mer ofullkomligt än en fullkomlig förälder*) 74 · De förvuxna spädbarnens märkliga frihet (*Är man fri att gå i fångelse?*) 77 · Barnen är lagen (*Globalisering av ett hemligt fenomen: slagna föräldrar*) 81 · När kärleken ger rätt till allt (*De hämmande ritualernas försvinnande*) 84 · Bitter frihet: komedi i tre akter (*Socialt undergivna hustryanner*) 86 · Hjärtats fångelser (*Den unge Adolf Hitlers utveckling*) 90 · Upprepa eller frigöra sig (*Upprepningstvånget är inte en plikt*) 93 · Styrda av vår självbild (*Minnet av vem jag är för andra*) 97 · Bearbetade av våra minnen, bearbetar vi våra minnen (*Ett minne utan bilder och berättare*) 99 · En frigörelsemekanism (*Det är fråga om fysisk, psykisk och social träning*) 102

IV. KÄRLEKENS METAFYSIK 107

Ett barns ömhet och den romantiska kärleken (*Två sätt att älska på en knivsegg*) 109 · Kärlekskrisen (*Biologiska konsekvenser av kärleksprocessen*) 112 · Förspråkliga kärleksförklaringar (*Etologiska signaler i kärleksmötet*) 114 · Den första kärleken är en andra chans (*Bearbetning av känslomönster*) 119 · Känslöglöd och en blytung familj (*Inte bara kärlek vid första ögonkastet*) 122 · Kärleksformernas alkemi (*Från simpelt bly till rent guld – och ibland tvärtom*) 125 · Den verbala kärleksakten (*Samtalets etologi visar att 1 + 1 aldrig blir 2*) 131 · Tid att lära sig älska (*Kärlekens tid: när vi lär oss den andre*) 133 · Att lida av de älskades lidande (*Det är att lida av den föreställning man gör sig om den andres lidande*) 136 · Förståelse är inte detsamma som omsorg (*Vilken form av kärlek som väljs beror på samhällsstrukturen*) 139

V. NÄR HELVETET GÅR I ARV 145

Minne och skuld känsla (*Traumats realitet och omgivningens berättelser*) 147 · Lidande och återuppbyggnad: hur överförs det? (*Paradoxala framgångar och berättarstil*) 149 · Kropp mot kropp och mental överföring (*Gesterna överför ett fragment av själen*) 153 · Överförande av sätt att älska (*En tanke förmedlas genom ömma gester*) 155 · Hur ett trauma överförs (*Rörelser tillåtna i det känslomässiga fångelset*) 160 · Att tolka det som överförs (*Känslomässigt missförstånd*) 167 · En bedövande tystnad (*Den outtalade skammen alstrar Skambärarens missuppfattning*) 172

VI. MÖRKA SÅNGER 175

Vålnadernas gestalter (*För att framträda behöver de de sårades kropp*) 177 · När föräldrarnas skugga gör barnen skygga (*Förbjuden dialog mellan fångar i lyckan*) 179 · Att identifiera sig med en förälder som är borta (*Idealisering och utsökt smärta*) 183 · Sårade föräldrar drar sig undan (*Skulle barnen veta bättre?*) 186 · Utvecklingen är inte ödesbestämd (*Ett sår blir ett öde om man inte tror att något kan förändras*) 189 · Att sätta sig på prov för att bli accepterad (*Att vinna rätten att leva*) 193 · Att tala om det förflutna för att undvika att det återvänder (*Det nedskrivna eller det talade ordet placerar traumat utanför en själv*) 197 · Förtvivlans äktenskap (*Fulla av hopp bär de på en skugga*) 199 · Sättet att tala överför traumat (*Tysta skrik och själslig dövhet*) 203 · Att gå från skam till stolthet (*Iscensättningen på den inre teatern förändrar känslan*) 207 · Olyckan måste inte alltid föras vidare (*Händelserna förändrar föreställningen*) 209

SLUTORD 213

(*Stålmännens tvångsneuroser visar att återhämtningen måste undvika identifikation med såväl angriparen som den angripne. Kärleken är en tredje, långt mer konstruktiv väg*)

ANMÄRKNINGAR 218

I. INLEDNING

Ett oskuldsfullt stöd

FÖR ATT framstå som klok räcker det att tiga. Men när man är sexton år är minsta pratstund en verbal parning, man spricker av lust att tala.

Jag minns inte hans förnamn. Man brukade säga »Rouland«, hans efternamn tror jag. Han sa aldrig något, men han teg inte hur som helst. Vissa håller tyst för att dölja sig, de tittar ned och undviker blicken för att skärma av sig från andra. Han däremot, genom sin attityd av mörk skönhet, lät förstå: »Jag iakttar er, ni intresserar mig, men jag tiger för att inte lämna ut mig själv.«

Rouland fängslade mig eftersom han sprang så snabbt. Det var viktigt i juniorernas rugbylag på vårt gymnasium, Jacques-Decour. Vi dominerade ofta genom vår fysiska kraft, men brukade få stryk eftersom vi inte hade någon snabb ytter. Alltså blev jag kompis med honom. När vi pratade var det jag som måste stå för allt: frågor, svar, initiativ och träningsbeslut. En dag, efter lång tystnad, sa han plötsligt: »Min mor har bjudit in dig på kaffe.«

Högt upp på rue Victor-Massé, nära Pigalle, en återvändsgränd med grova gatstenar som i en by, skyltfönster med frukt, grönsaker och ett charkuteri. På andra våningen, en förtjusande liten lägenhet. Rouland, tyst på en soffa, och jag fullproppad av chokladbitar, kakor och kanderad frukt, allt serverat på små förgyllda assietter. Jag ansträngde mig verkligen för att låtsas som om jag inte förstod hur hans mor försörjde sig, på rue Victor-Massé eller på Pigalles kaféer?

Femtio år senare, för några månader sedan, ringde telefonen: »Rouland här. Jag har vägarna förbi i dina trakter, kanske kunde vi ses en stund?» Han var smärt, elegant, ganska stilig och betydligt mer språksam: »Jag gick handelskola, inte för att jag var särskilt intresserad av det, men jag föredrog böckernas sällskap framför kompisar som tråkade ut mig och flickor som skrämde mig. Vad jag vill säga dig är att du förändrade mitt liv.« Jag tänkte: »Det var värst!« Han fortsatte: »Jag tackar dig för att du låtsades som om du inte förstod att min mor hade det där yrket.« Han vågade inte uttala ordet. »Det var första gången som jag såg någon vara omtänksam mot henne . . . I många år har jag spelat upp bilderna av den där scenen, du som låtsas ovetande, kanske rentav lite väl artig, men det var första gången någon visade respekt för min mor. Den dagen återfick jag hoppet. Det var vad jag ville säga dig.«

Trots sina framsteg var Rouland fortfarande tråkig. Vi träffades inte igen, men denna återförening ställde mig inför en fråga. För egen del ville jag bara värva honom som ytter i rugbylaget. Jag hade ingen anledning att förakta denna vänliga, lite märkligt klädda kvinna. Men för hans del blev detta tillfälle en lyckosam vändpunkt. Han upptäckte att han inte längre behövde skämmas. Genom en utomståendes blick började den plåga han kände inför moderns yrke minska. Det psykologiska arbetet återstod att göra, men han började tro att det var möjligt, eftersom han just förstått att en känsla kan förändras. Den torftiga teater jag spelat upp visade honom något viktigt och betydelsefullt. Min uttråkade artighet gav honom en smula hopp.

Den innebörd var och en av oss tillskrev samma scen skilde sig åt. Innebörden stod inte att finna i själva handlingen,

utan i vars och ens privata historia: för mig en liten intrig, för honom en känslomässig omvälvning. Femtio år senare fick jag till min stora förvåning veta att jag fungerat som stöd för Roulands återhämtningsprocess.

Han trodde på ljuset eftersom han befann sig i mörkret. Jag som levde mitt på ljusan dag kunde ingenting se.¹ Jag förnam en verklighet som inte hade någon större mening för mig: en kvinna serverade för mycket choklad, det var varmt i hennes lilla lägenhet, jag frågade mig hur hon kunde andas med höfthållaren så hårt åtstramad för att få bröstet att svälla. Som fånge i nuet var jag fascinerad, medan Rouland för sin del upplevde ett ögonblick som blev början på något nytt.

Olgas uppenbarelse

Olga suckar: »I går, kvart i tio, tog döden plats i min själ genom ett enda yttrande: 'Du lär aldrig kunna gå igen.' Före bilolyckan släpade jag mig fram genom en grå vardag och trista studier, emellanåt upplivad av nöjen som en dags skidåkning eller en utekväll med technodans. Kvart i tio slets allt sönder av en enkel mening. Nu var det sagt. Till att börja med led jag inte, avtrubbad av bedövningen. Plågan kom senare, samtidigt med insikten om att inte ha levt tillräckligt. 'Det är så dumt, jag borde ha roat mig mer, njutit varje ögonblick av livet.'

'Vad väntar du dig av mig?' frågade läkaren.

'Sanningen', svarade jag. Men jag ljög. Det fanns en minimal chans att allt var en ond dröm. Den fick bara inte försvinna. Den sanning jag hoppades på svarade mot denna oändligt lilla chans.«²

I Roulands fall var det en ordlös scen som sådde ett hopp, medan en enda sats krossade Olgas värld. Efter ett sådant yttrande blir man sig aldrig lik. Man kan i någon mån födas på nytt, men man lever på ett annat sätt eftersom man har döden i själen. Man smakar på saker och ting som vore det för första gången, men det är det inte. Man återupptäcker musikens njutning, men det är en annan njutning, mer tillspetsad, mer intensiv och förtvivlad eftersom man tvingats ge upp den.

En förtvivlad njutning. Olga var arton år gammal och studerade i Toulon. Hon hade inte ett ögonblick att förlora mellan sina studier, skidutflykterna i Praloup och danskvällarna på Bandol. Hennes bana avbröts genom ett enda slag mot en mur, om natten, en sväng som gick fel. När man som artonåring drabbas av förlamning dör man, först helt och hållet, och sedan återkommer livet, men bara delvis och med en märklig smak. Tidsuppfattningen är inte längre densamma. Tidigare lät man dagarna gå, man utnyttjade dem eller hade tråkigt, man uppfattade ett tidsflöde som långsamt rörde sig mot en avlägsen död, säker men likväl virtuell. Efter olyckan som fick döden att ta plats i hennes själ återvände Olga till livet med en märklig känsla av att existera mellan två dödar. En del av hennes liv hade dött inom henne. En annan väntade på den andra död som skulle komma senare. De som övervinner ett trauma upplever ofta denna känsla av ett uppskov, som väcker ett slags förtvivlan inför det liv man förlorat, men också intensifierar lusten att leva så mycket som ännu är möjligt. Olga kunde inte längre åka skidor eller dansa, men hon kunde studera, reflektera, tala, le och gråta åtskilligt. I dag är hon en briljant genforskarer, hon har arbete, vänner och ägnar sig fortfa-

rande åt sport . . . sittande. »Första gången jag ser någon med en ryggmärgsskada vet jag att hon kommer att klara sig om det i hennes blick finns en kärlek till livet. De som ger intryck av att ha skadats alldeles nyligen kommer att få ärr. Ärr, det vågar jag påstå, är något annat än en liten hudåkomma. Det är nekros. Det är att bära döden inom sig. De som lider men accepterar sin nya tillvaro klarar sig bättre. De sportar fast de inte var sportiga innan, de knyter kontakter och vänskaper, de arbetar mer.«³

För bara några år sedan lappades en ryggmärgsskadad ihop så gott det nu gick, för att sedan placeras på en institution där hon fick leva ett dystert och torftigt liv. I dag håller samhällets syn på att förändras: vare sig skadan kan botas eller inte så uppmuntrar man personen att använda sina förmågor för att lära sig att leva på ett annat sätt. I sin känslomässiga och sociala omgivning finner den skadade personer som kan stötta och hjälpa henne att utveckla sin återhämtningsförmåga.

Olgas historia gör det möjligt att ringa in idén om återhämtning. För några årtionden sedan betraktades personer med sådana skador som mindervärdiga människor. Genom att inte ta hänsyn till något annat än deras fysiska skador hindrade man dem från att återvinna sitt själsliga liv. Socialt dog de alla. Det krävdes en lång teknisk och kulturell kamp för att många av dem skulle lära sig leva på nytt, på ett annat sätt.

Att älska trots allt

Rouland hade upplevt min artiga teater som en uppenbarelse: man behövde alltså inte förakta hans mor. Under hela sin barndom hade han älskat en kvinna som alla såg ned på. När hans mor hämtat honom från den inackordering där han tillbringat sina första år, hade han varit lycklig över att få leva hos denna livliga och varma kvinna. Han hade ofta långtråkigt, eftersom hon sov om dagarna och gick till arbetet om kvällarna – något slags konstnärligt arbete, tänkte barnet. Genom kompisarnas viskningar i skolan, som avlöstes av gapskratt, upptäckte han snart att detta yrke medförde vissa förpliktelser. Rouland blev dyster, men förblev lojal mot sin mor vars rykte han försvarade, emellanåt med knytnävarna.

Den traumatiska slitningen var vardaglig, tyst och nästan osynlig: en oanständig grimas från kompisarna, viskningar som plötsligt tystnade när Rouland närmade sig. Detta knappt sagda, nästan inte sedda tyngde på den lille pojken, levande begravd i en hånfull värld. Den lilla komedi jag spelat upp inför hans mor var för mig bara ett vagt minne, medan det i hans sinne rörde sig om ett lysande landmärke. Jag hade utan att märka det flätat den första knuten i hans återhämtningsarbete. Från och med denna dag återfick han hoppet, började så småningom umgås med två eller tre kompisar och bjöd in rugbylagets kämpar på ett litet kalas. Alla i det unga sällskapet uppförde sig väl och Rouland lärde sig så sakteliga att tala.

När han träffade en kvinna pågick reparationerna ännu, och han måste göra våld på sig för att presentera henne för sin mamma. Den unga kvinnan var artig och kanske lite mer ändå. Rouland ville inte att mamman och hans flickvän

skulle träffas alltför ofta, för han älskade de två kvinnorna på så olika sätt. Men efter några år av känslomässig träning konstaterade han till sin förvåning att han inte längre kände sig generad när de träffades.

Om han inte några år tidigare plötsligt återfått hoppet skulle inte ha vågat försöka sig på parlivets äventyr, men det var den känslomässiga stilen hos flickvännen som lärde honom ett nytt sätt att älska. Han var inte längre instängd med denna mor som han älskade utan att kunna säga det. Min ceremoniösa teater hade väckt hans hopp, men det var hans första kärlek som gav honom självförtroende och förvandlade hans stumma lidande.

Avtrubningen skyddade Olga från lidandet efter olyckan. Hon sa att hennes kropp tedde sig främmande för henne, att hon inte kunde förstå vad som hänt. Man beundrade hennes mod, när det egentligen rörde sig om en bedövning. Smärtan kom över henne genom ett enda yttrande, när läkaren tvingades meddela henne: »Du lär aldrig kunna gå igen.« Då såg hon plötsligt hur hon var oförmögen att förflytta sig, en bild som kullkastade alla hennes projekt och till och med hennes förflutna: »Jag borde ha tagit till vara tiden bättre . . . Hur ska jag göra i framtiden?« För inte så länge sedan, när vår kultur inte förstod handikapp i termer av återhämtning, skulle Olga ha kluvits i två delar, med en död halva och en annan döende. Men sedan man börjat stötta de ryggmärgsskadade bättre behandlas den döda delen utifrån de tekniska och medicinska behoven, medan den levande delen inte längre lider döendets kval. Olga började leva på nytt, men annorlunda än tidigare. Nu tvingades hon prioritera färdigheter som före olyckan varit sekundära. Hon överinvesterade i intellektuella aktiviteter och utvid-

gade sin sociala förmåga. I dag hör hon till dessa människor som hyllar svagheten⁴ och har lyckats bli starka trots sitt funktionshinder. Hon arbetar i ett laboratorium och blev nyligen gravid. Men den make hon träffade fick anpassa sitt eget sätt att älska till denna speciella kvinna. Och när barnet föds måste det fästa sig vid föräldrar som inte är som andra, och som kommer att ge det ett alldeles speciellt arv.

Överinvestering av dolda förmågor, den sociala blickens ifrågasättande och anpassningen av känslomönstret utgör temat för denna bok. När man når den ålder då det är dags att bilda par, framställer man sig som man skulle vilja vara, men engagerar sig med vad man är, med sitt särskilda känslomönster och sin tidigare historia. Varje par bildar en särskild allians som ger det ett slags personlighet, märkligt nog då det rör sig om en förening av två olika individer. Inom det känslomässiga fält som därmed skapas kommer barn att födas, och där måste de också utvecklas.

Vi ska tala om kärleken eftersom det är svårt att leva som ett par utan att ömsesidigt påverka varandra känslomässigt och utan att detta sätter sin prägel på våra barn. Och vi ska tala om avgrunden, för dessa människor som älskar varandra befinner sig vid randen till ett bråddjupt stup och kämpar vilt för att komma bort ifrån det.

Kroppens ärr tjänar som metafor för ärret i de psykiskt traumatiserade själar: »Auschwitz, det ärr som var mitt ursprung . . . « Psyket led under effekterna av traumat. Den inre, pulvriserade och avdomnade världen förmådde inte längre ge form åt det som de deporterade varseblev. Om tumlade av all meningslös information förmådde de inte längre tänka, orientera sig, relatera till andra eller till sitt förflutna. Men utvecklingen för dessa vars existens stym-

pats underkastades en kombination av tryck som förenade skadans allvar, dess varaktighet, den identitet dessa personer skapat sig före brytningen och den mening de tillskrev sitt sönderfall. De deporterades själsliga utveckling påverkades av såväl deras personliga historia som familjens och samhällets sätt att tala om deras situation: »Det är fasansfullt, du är förstörd, du kommer aldrig att kunna ta dig ur det . . . « Eller också: »Du bad om det, hur bar du dig åt för att hamna i en sån knipa?« Offren är alltid en smula skyldiga, inte sant?

Återvänder till livet gör man i hemlighet, med den märkliga lust som känslan av ett uppskov skänker. Traumat fick den tidigare personligheten att sprängas i bitar, och när ingen samlar ihop bitarna för att bevara dem förblir människan död eller får svårt att återkomma till livet. Men när hon i vardagen får känslomässigt stöd från sina närmaste och kulturen har ett synsätt som ger mening åt hennes skada, förmår hon påbörja en annan typ av utveckling. »Den som drabbats av ett trauma måste förändras«,⁵ annars förblir hon död.

Freud påminde om möjligheten av det vi i dag kallar resiliens (återhämtning eller återhämtningsförmåga): »Med tanke på jagets enastående syntetiska aktivitet, menar jag, kan man inte tala om trauma utan att samtidigt ta upp den reaktiva ärrbildningen . . . «⁶

Man måste verkligen fråga sig varför vissa personer retar upp sig på denna möjlighet att återvända till livet. Redan 1946 studerade René Spitz de psykiska besvär som känslomässig privation eller försummelse förorsakar, en stagnation som kunde gå så långt som till anaklitisk depression, en förlust av känslomässigt stöd som får barnet att vilja

lämna livet, låta sig dö eftersom det inte har någon att leva för. År 1958 studerade samme psykoanalytiker möjliga vändningar i denna utveckling: »I tillfrisknandet från en anaklitisk depression . . . kan man notera en partiell 'återförening' av drifterna: barnens aktivitet återhämtar sig raskt, de blir glada, muntra, energiska.«⁷ Anna Freud skriver i förordet: »Dr Spitz arbete kommer att berättiga förhoppningarna bland dem som vill ägna sig åt ett fördjupat studium av detta problem.«⁸ Hon blev häftigt kritiserad.⁹ John Bowlby, ordförande för Brittiska psykoanalytiska föreningen, som också han arbetade med brister i den moderliga omsorgen, inspirerades av djurens etologi som impuls för sina anknytningsstudier,¹⁰ i vilka han försvarade idén att barnets inre värld formas av verkligheten. Hans resultat bestreds av dem som menade att traumat inte fanns i verkligheten, utan att barnet traumatiserades »genom uppkomsten av en oacceptabel föreställning«,¹¹ vilket också är sant. Det var därför som John Bowlby, mot slutet av sitt liv, ville förlika alla dessa röster genom att skriva: » . . . den väg som varje individ följer under loppet av sin utveckling och hennes förmåga att återhämta sig från livets påfrestningar är starkt determinerade av det anknytningschema hon utvecklar under sina första år.«¹²

De berättelser som omger en skadad människa kan hjälpa eller stjälpa

Fröet till det lidande som visar sig i vuxen ålder, menade Freud, sås under människans barndom. I dag måste vi tillägga att den omgivande familjens och kulturens sätt att tala om skadan kan minska lidandet eller förvärpa det, be-

roende på vilken berättelse som omger den sårade människan.

Barnsoldaterna i Latinamerika, Afrika eller Mellanöstern är nästan alla traumatiserade. De som lyckas återvända till livet tvingas lämna sin by och ibland till och med sitt land för att »nollställa« sig och inte underkastas den vanärande etikett som omgivningen sätter på deras historia. Många barnsoldater är rädda för freden eftersom de aldrig fått lära sig något annat än att kriga. Men vissa av dem vill undfly detta öde och ber att få gå i skolan, långt från den trakt där de varit soldater. Dessa kan förändras, under förutsättning att samhället är organiserat på ett sätt som tillåter denna utveckling. När man frågar dem vad de skulle ha blivit om de inte drabbats av krigets härjningar, svarar nästan alla: »Jag skulle ha gjort som pappa«, vilket är helt normalt, eftersom det i fredstid är den vuxne, anknytningsgestalten, som fungerar som modell att identifiera sig med. Efter att ha medverkat i krig kan barn som lärt sig erotisera våldet bli legosoldater. I varje modernt krig upptäcker 10–15 % av de stridande de njutningar som fasorna kan rymma. Kvinnorna, som i allt större utsträckning medverkar i de militära aktionerna, exempelvis i Colombia, Mellanöstern eller på Sri Lanka, upplever även de denna skrämmande lust. Siffrorna över de traumatiserade varierar beroende på krigsförhållandena, men uppskattas till i genomsnitt 30 % under det första året. När det gäller majoriteten av dem som varken hetsas upp eller bryts ned av striderna, så är de efteråt ofta nedslagna och förtvylade.

Många barnsoldater drömmer om att bli läkare, »för att rädda människor«, eller författare, »för att vittna«. Men det sociala sammanhanget gör att denna långa utvecklings-

väg inte alltid är möjlig. De som lyckas bilda familj, bli läkare eller journalister kommer aldrig att glömma traumat. Tvärtom bygger de upp sitt kall kring den. De kommer aldrig att få känna den stilla lycka som en verklig familj i en fredlig kultur kunde ha givit dem, de kommer att bära på ett ärr inom sig; men de har ändå lyckats återvända till de levandes värld, utvinna några ögonblick av lycka och ge mening åt sin förkrossning, för att göra den uthärdlig.

Det säkraste sättet att tortera en människa är att släcka hennes hopp genom att säga: »Här finns inga varför.«¹³ Ett sådant yttrande får henne att falla ned i tingens värld, det underkastar henne tingen och gör henne själv till ett ting. Ett meningsgivande arbete måste till, för att sträcka ut en hand till den själsligt plågade och hjälpa henne att hitta tillbaka till människornas värld. Här finns det varför: människan återfår sin mänsklighet genom »förmågan att översätta de bilder och känslor hon upplever till ord, till gemensamma verbala representationer, för att ge dem en kommunicerbar innebörd.«¹⁴ Kärleken till dessa »varför« är en mycket viktig faktor i läkningsarbetet, som gör det möjligt att på nytt fläta samman de första länkarna i det band som gått av.

Germaine Tillion, etnolog specialiserad på Maghrebområdet, deporterades 1943 till Ravensbrück för sin verksamhet inom den franska motståndsrörelsen. Så snart hon kommit dit använder hon den observationsförmåga hon finslipat bland berberna i Aurèsbergen. Hon försöker förstå hur lägret fungerar och på kvällarna, i baracken, förklarar hon för de andra hur vakterna vill utnyttja dem ända in i döden.

Geneviève de Gaulle-Anthonioz säger: »När vi lyssnade till dig var vi inte längre 'Stücke' (stycken) utan personer, vi kunde kämpa eftersom vi kunde förstå.«¹⁵

Varpå Germaine Tillion svarar: »... förmågan att tolka det som pågick omkring oss skyddade oss moraliskt, minskade vår rädsla... så snart jag återvänt började jag forska om deportationen...«¹⁶

För att inte låta sig mördas måste man bland de dolda innebörderna söka de osynliga strukturer som gör det möjligt för detta absurda och grymma system att fungera. Fascinationen för bödlarna leder ibland till identifikation med angriparen, men oftast skapar den uppmärksamhet offret ägnar dem minnen som senare möjliggör metamorfosen. De erbjuder ett utrymme av inre frihet: »Detta kan de inte ta ifrån mig, inte hindra mig från att förstå och använda mig av så fort jag får tillfälle.« Denna konstruktion av mening gör det möjligt att utveckla en känsla av tillhörighet och skydda sin identitet inom en grupp som använder samma ord, samma bilder och respekterar de riter som bygger upp solidaritet. Så snart de befriats engagerade sig dessa två kvinnor i kampen mot tortyren i Algeriet och mot världssvälten.

»I dag vet vi att de traumatiserade... har obestridlig fördel av ett återanknytningsarbete... ett meningsgivande i efterhand«,¹⁷ men deras sätt att bedöma händelserna hänvisar till det ärr som förblir rotat i deras historia.

Det finns ingen mer intim aktivitet än meningsarbetet. Det vi uppfyllts av genom det verkliga traumat håller liv i minnesbilder som utgör vår innersta identitet. Denna mening kvarstår inom oss och blir temat för vårt liv.